

УДК 351.746

СОЛОДКА О.М., кандидат юридичних наук, с.н.с.,
докторант НА СБ України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1799-0712>.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ДЕРЖАВИ ЯК СФЕРА РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Анотація. У статті досліджено поняття інформаційного простору як сфери реалізації інформаційного суверенітету. За результатами проведеного дослідження встановлено, що для розуміння суті інформаційного суверенітету необхідно чітко визначення сфери (або простору) його реалізації, проте трактування простору лише як певної території – неоднозначне, оскільки інформаційний простір позбувся усіх обмежень, властивих простору фізичному. Водночас, поняття інформаційного простору у чинному національному законодавстві наразі відсутнє, а доволі часто ототожнюються поняття “інформаційний простір”, “інформаційна сфера” та “інформаційне середовище”. Під інформаційним простором слід розуміти середовище здійснення суб’єктами інформаційної сфери діяльності, пов’язаної зі створенням, збиранням, одержанням, зберіганням, використанням, поширенням, охороною та захистом інформації, на яку поширюється юрисдикція України, а також функціонуванням національної інформаційної інфраструктури.

Ключові слова: інформаційний суверенітет, інформаційний простір, інформаційна сфера.

Summary. The article explores the concept of information space as a sphere of realization of information sovereignty. According to the results of the study, the understanding of the essence of information sovereignty requires a clear definition of the scope (or space) of its implementation, but the interpretation of space as a specific territory is ambiguous, because the information space has lost all the limitations of physical space. At the same time, the concept of information space is currently absent in the current national legislation, and the concepts of “information space”, “information sphere” and “information environment” are quite often identified as similar. The information space should be understood as the environment of information activities related to the creation, collection, receipt, storage, usage, dissemination, protection and defense of information covered by the jurisdiction of Ukraine, as well as the functioning of the national information infrastructure.

Keywords: information sovereignty, information space, information sphere.

Аннотация. В статье исследовано понятие информационного пространства как сферы реализации информационного суверенитета. По результатам проведенного исследования установлено, что для понимания сути информационного суверенитета необходимо четкое определение сферы (или пространства) его реализации, однако трактовка пространства только как определенной территории – неоднозначна, поскольку информационное пространство лишилось всех ограничений, свойственных пространству физическому. В то же время, понятие информационного пространства в действующем национальном законодательстве пока отсутствует, а довольно часто отождествляются понятия “информационное пространство”, “информационная сфера” и “информационная среда”. Под информационным пространством следует понимать среду осуществления субъектами информационной сферы деятельности, связанной с созданием, сбором, получением, хранением, использованием, распространением, охраной и защитой информации, на которую распространяется юрисдикция Украины, а также функционированием национальной информационной инфраструктуры.

Ключевые слова: информационный суверенитет, информационное пространство, информационная сфера.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації та інформатизації ставлять нові вимоги до проблематики ідентичності та взаємозалежності національних співтовариств, що зокрема знаходить вираз у необхідності удосконалення правового врегулювання питань визначення суверенітету держави у новому вимірі – інформаційному. Останній, поєднуючи два рівні – реальний і віртуальний та охоплюючи фактично всі сучасні процеси, вимагає удосконалення діючих та відшукування нових правових норм унормування суспільних інформаційних відносин як всередині держави, так і на міжнародному рівні.

Результати аналізу наукових публікацій. Питання сутності інформаційної сфери досліджували у своїх наукових працях українські вчені: Баранов О.А., Бінько І.Ф., Біловус Л., Брижко В.М., Гавловський В.Д., Гриценко В.В., Довгань О.Д., Дубняк К.А., Єсімов С., Логінов О.В., Литвиненко О.В., Макаренко Є.А., Потіха В.М., Швець М.Я., Шевченко М. та інші, проте відсутність єдиного підходу до визначення цих понять, а також зростаюча кількість посягань вимагають подальшого дослідження. Окрім цього, без належного наукового осмислення залишається питання меж реалізації інформаційного суверенітету держави.

Метою статті є визначення правових особливостей інформаційного простору як сфери реалізації інформаційного суверенітету.

Виклад основного матеріалу. Державний суверенітет – це верховенство влади всередині країни та її незалежність у зовнішній сфері, тобто повнота законодавчої, виконавчої та судової влади держави на її території, що виключає підпорядкування владі іноземних держав, в тому числі у сфері міжнародного спілкування, крім випадків явно вираженої та добровільної згоди з боку держави на обмеження свого суверенітету. Як бачимо, одним з найважливіших компонентів державного суверенітету є територія, оскільки саме в її межах він реалізується.

Водночас, необхідно зазначити, що територіальний вимір в сучасних умовах вже не є єдиним виміром суверенітету. Дійсно, більшість сучасних дослідників вказують на розмиття принципу територіальності та відсутність кордонів в інформаційному просторі [1]. Зокрема, Дж. О’Тоал вказує на виникнення “третьої природи” геополітики, що виражається у заміні територіальності телеметричністю держав – мережами, внаслідок чого простір стає кібернетичним, а ландшафт – інформаційним [2]. Британська вчена Д. Мессі зазначає, що у 1970-х роках підхід до розгляду простору як соціального конструкту став класичним: простір трактують як результат різноманітних процесів, натомість його розгляд як виключно території відходить на задній план [3].

Тож для розуміння суті інформаційного суверенітету необхідно чітко визначення сфери (або простору) його реалізації. Проте розуміння простору лише як певної території – неоднозначне. Інформаційний простір позбувся усіх обмежень, властивих фізичному простору (державні кордони, океани, велика відстань). Але він має й певні обмеження, пов’язані з державною чи військовою таємницею, правом на недоторканність приватного життя [4, с. 189].

Перші роздуми відносно наповнення простору інформацією та становлення “розумного” простору – ноосфери належать В.І. Вернадському, який виділяв такі соціокультурні фактори, що формують ноосферу: поширення людини на всій поверхні планети; розвиток засобів зв’язку і обміну, що інтегрують людей в єдине ціле; відкриття нових джерел енергії (атомна, сонячна тощо); масова демократизація державного устрою; вибух наукової творчості в ХХ сторіччі [5], а інформаційне середовище завдяки культурній асиміляції техніки виявляється незамінним засобом формування єдності

людського розуму – побудови ноосфери, передбачуваної В.І. Вернадським [6, с. 8]. Відтак, інформаційна сфера є частиною ноосфери.

Зокрема, академік Глушков О. передбачав, що розширення глобальної комп'ютерної мережі зруйнує зв'язок між географічною локалізацією, а також владою місцевих органів державної влади і управління, які намагаються контролювати інтерактивну поведінку, результатами цієї поведінки, законністю зусиль національного суверенітету встановлювати правові норми, які застосовуються до глобальних явищ, до яких відноситься Інтернет, а також здатністю визначати, норми якої правової системи застосовуються виходячи з фізичного місцезнаходження [7].

Тож реалії сьогодення неминуче позначаються на змісті концепту суверенітету, зокрема, до наукового обігу вводяться такі поняття, як “інформаційний”, “мережевий”, “цифровий” суверенітет, а щодо сфери (або простору) його реалізації вживаються такі терміни, як “інформаційний простір”, “інформаційна сфера”, “інформаційно-правовий простір”, “сфера інформації”, “віртуальний простір” “кібернетичний простір” тощо. Причому, інформаційний простір часто розглядається вже як частина простору кібернетичного.

Необхідно зазначити, що наразі усвідомлюється становлення четвертого етапу розвитку концепцій інформаційного суверенітету держави, пов'язаного з масштабною діджиталізацією [8], адже окремим питанням є верховенство державної влади над сучасними інформаційними технологіями, оскільки, наприклад, інциденти втручання у виборчі кампанії з-за кордону, які почастишали останніми роками, ставлять під сумнів можливість монопольного і абсолютного панування у цій сфері та актуалізують питання про нові механізми державного регулювання в інформаційному просторі.

Оскільки, національний інформаційний простір є сегментом глобального, межі якого окреслюються можливостями впливу національної інформаційної інфраструктури [9, с. 56], логічним є те, що в документах міжнародних організацій і в міжнародних договорах формулюється концепція суверенітету держав над інформаційно-комунікаційною інфраструктурою, що передбачає наступне:

- держави мають юрисдикцію над інформаційно-комунікаційною інфраструктурою, розташованою на їх території;
- в процесі використання інформаційно-комунікаційної інфраструктури держави повинні дотримуватися, поряд з іншими принципами міжнародного права, таких принципів як державний суверенітет, суверенна рівність, можливість розв'язання спорів мирними засобами і невтручання в справи інших держав. Існуючі зобов'язання за міжнародним правом застосовні до використання інформаційно-комунікаційних технологій державами [10].

Таким чином, в даний час концепція інформаційного суверенітету на міжнародно-правовому рівні розширюється за рахунок контролю держав не лише за інформацією, а й за інформаційно-комунікаційною інфраструктурою, що забезпечує її виробництво, зберігання і розповсюдження.

Термін “кібернетичний простір” використовується в міжнародних документах, наприклад в Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства (2000 р.) і в Конвенції про кіберзлочинність (2001 р.). Втім, тривалі спроби розробки універсального міжнародно-правового регулювання глобального інформаційного простору поки що не мали помітних успіхів, незважаючи на активний розвиток ідей Декларації принципів “Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті”, прийнятої в ході Женевської Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з питань

інформаційного суспільства у 2003 році, а також Туніської програми для інформаційного суспільства, прийнятої у 2005 році тощо.

У Законі України “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України” кіберпростір визначено як середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з’єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних [11]. А у Розпорядженні Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018 – 2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації” від 17 січня 2018 р. № 67 визначено процес цифровізації як насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір [12]. Відтак, виникає ще один вид простору, тлумачення якого відсутнє.

Багато країн намагаються пов’язати фізичний і віртуальний простір, активно використовуючи категорії суверенітету і території.

Наприклад, в КНР дозволений доступ лише на “схвалені” сайти, а інфраструктура підтримується північнокорейським програмним забезпеченням. Політика КНР, відома як “Велика Китайська Інтернет-стіна”, поєднує в собі масове поширення Інтернету з одночасною жорсткою цензурою і блокуванням доступу до сайтів. У Китаї з 2010 року активно розвивається так звана концепція “Інтернет-суверенітету”, що, серед іншого, трактується науковцями як переосмислення Китаєм державного суверенітету [13].

Відмова від визначення меж інформаційного простору держави, а відтак – інформаційного суверенітету, може суттєво обмежити правомірну діяльність держави в інформаційній сфері та, оскільки поняття суверенітету включає як внутрішню так і зовнішню складову, може призвести до порушень у сфері інформаційної безпеки. Оскільки остання розглядається як самостійна складова національної безпеки та невід’ємна – всіх її складових, то відсутність державного суверенітету в інформаційній сфері є передумовою до втрати державного суверенітету в цілому, адже інформація є атрибутом усіх суспільних сфер, а відсутність державного суверенітету в інформаційній сфері підриває підвалини національної безпеки.

Водночас, поняття інформаційного простору у чинному національному законодавстві наразі відсутнє. Натомість поняття “територія” наразі має більше 15 визначень, наприклад, відповідно до Закону України “Про регулювання містобудівної діяльності”, територія – це частина земної поверхні з повітряним простором та розташованими під нею надрами у визначених межах (кордонах), що має певне географічне положення, природні та створені в результаті діяльності людей умови і ресурси [14]. Виходячи зі змісту ст. 1 Закону України “Про державний кордон України”, територія України – це суша, води, надра, повітряний простір в межах державного кордону [15].

Адекватним до сучасних умов розвитку глобального інформаційного суспільства, на нашу думку, і придатним до екстраполяції у “інформаційну площину”, є визначення території, наведене в тексті Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Сан-Марино про сприяння та взаємний захист інвестицій: “територія, що знаходиться під суверенітетом її держави і морські та підводні райони, над якими ...Договірна сторона здійснює, відповідно до міжнародного права суверенітет, суверенні права або юрисдикцію” [16].

Отже, під інформаційним простором держави за таких умов можемо розуміти простір, що знаходиться під її інформаційним суверенітетом. Втім таке визначення є рекурсивним і не розкриває змісту інформаційного простору.

У технічному аспекті інформаційний простір визначається, як сукупність баз і банків даних, технологій їх ведення та використання, інформаційно-телекомунікаційних систем і мереж, що функціонують на основі єдиних принципів і за загальними правилами, що забезпечує інформаційну взаємодію організацій і громадян, а також задоволення їх інформаційних потреб [17].

Відповідно до Закону України “Про доступ до судових рішень” передбачено формування єдиного інформаційного простору у судовій системі країни. При цьому єдиний інформаційний простір судів загальної юрисдикції становить сукупність баз і банків даних, технологій їх ведення та використання, інформаційно-телекомунікаційних систем і мереж, що функціонують на основі єдиних принципів і загальних правил, що забезпечують інформаційну взаємодію Верховного Суду України, судів загальної юрисдикції, спеціалізованих судів, органів суддівського співтовариства і системи Державної судової адміністрації України [18].

У Законі України “Про обов’язковий примірник документів” під інформаційним простором розуміється сукупність баз і банків даних, інформаційно-телекомунікаційних мереж і систем, а також технологій їх ведення та використання, що функціонують на основі загальних принципів і за правилами, що забезпечують інформаційну взаємодію організацій і громадян, а також задоволення їх інформаційних потреб [19].

За висновком Шевченко М., “...у більшості публікацій, обґрунтування категорії “інформаційний простір” зводиться до його розгляду як певної геополітично визначеної території, яка є сувереном щодо поширення на ній текстової, звукової, аудіовізуальної та ілюстративної інформації через канали засобів масової інформації” [20]. З таким твердженням важко погодитись, оскільки, по-перше, як зазначалося вище, інформаційний простір не є віртуальною моделлю території держави, а по-друге – з юрисдикційної точки зору сувереном має визнаватися не територія, а держава.

Також слід підкреслити, що наукові визначення інформаційного простору є змістовно різноманітними, як пов’язані з фактором території, так і не пов’язані.

Зокрема, під національним інформаційним простором розуміють всю сукупність інформаційних потоків як національного, так й іноземного походження, які доступні на території держави. До них відносять потоки, що формує преса, електронні ЗМІ, та які циркулюють в інформаційних мережах тощо [21, с. 6]. В даному визначенні порушується принцип транскордонності інформації, оскільки інформаційні потоки прив’язуються до території, а це не вбачається можливим.

Як інформаційний потік науковці розглядають сукупність інформації, що переміщується в інформаційному просторі через канали комунікації. Залежно від наявності каналів комунікації інформаційні потоки можуть поширюватися як усередині окремих інфосфер, так і між ними [22].

Брижко В.М. визначає поняття інформаційного потоку в контексті розгляду поняття інформація. По-перше, “інформація” – це відомості про дійсність на основі мислення і висновків людей або вирішення завдань засобами, що наділені інтелектуальними можливостями. По-друге, “інформація” розглядається як кількісне значення міри пропускної здатності каналу зв’язку й упорядкованості потоку повідомлень в мережах передачі даних, який складає потік “даних” до яких “відомості прикріплені” [23, с. 116].

Відтак, інформаційний простір включає інформацію та засоби її переміщення.

Макаренко Є. під єдиним інформаційним простором країни пропонує розуміти сукупність інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури, що уможлиблює на основі єдиних принципів і за загальними правилами забезпечувати безпечну інформаційну взаємодію держави, організацій і громадян за їх рівного доступу до

відкритих інформаційних ресурсів, а також максимально повне задоволення їх інформаційних потреб на усій території держави за збереження балансу інтересів на входження у світовий інформаційний простір та забезпечення національного інформаційного суверенітету [24].

Досить часто у літературі категорії “інформаційна сфера”, “інформаційний простір” та “інформаційне середовище” ототожнюються і/або трактування одного терміну здійснюється через вживання іншого. Наприклад, Логінов О.В. розглядає інформаційну сферу України як “єдиний інформаційний простір, який формується державними органами, громадськими, політичними та соціальними організаціями, а також громадянами й функціонує з урахуванням правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних, гуманітарних та моральних засад з урахуванням вимог та завдань національної інформаційної безпеки України” [25, с.9], ототожнюючи при цьому категорії “інформаційна сфера” і “інформаційний простір”, та звужуючи обсяг поняття “сфера” до обсягу поняття “простір”, застосувавши територіальне обмеження.

На думку Калюжного Р., існує три сфери інформаційного простору: сфера єдиного інформаційного простору України; сфера інформаційної взаємодії України з іншими державами; сфера інформаційного простору, яка найбільшою мірою важлива для вирішення конкретних проблем в економічній, політичній і культурній взаємодії у міжнародному співробітництві [26].

Такі позиції, на нашу думку, є в своїй основі невірними, оскільки кожна із вищевказаних категорій має своє тлумачення. Більше того, навіть в інформаційному законодавстві визнається їх нетотожність. Зокрема, п. 8 ч. 1 ст. 3 Закону України “Про інформацію” вказує, що одним з основних напрямів державної політики є сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входження України до світового інформаційного простору [27].

На нашу думку, інформаційна сфера є поняттям ширшим, аніж інформаційний простір і визначається як сукупність інформації та інформаційних ресурсів, інформаційної інфраструктури, суб’єктів, що здійснюють оборот інформації, тобто її створення, поширення (передавання), зберігання, використання та знищення, та забезпечують цей оборот, суспільних відносин, які при цьому виникають, системи її правового забезпечення, а також інституційної системи державного управління та регулювання цією сферою [28, с. 14]. Зауважимо, що поняття “інформаційна сфера” застосовується в науковому дискурсі не менш часто, ніж “інформаційний суверенітет” та “інформаційний простір”, і перебуває з ними у тісному взаємозв’язку.

Законодавчого визначення це поняття також не отримало, за винятком тексту Угоди про вільний доступ і порядок обміну відкритою науково-технічною інформацією держав-учасниць СНД від 11 вересня 1998 року, відповідно до якої інформаційна сфера – це сфера діяльності суб’єктів, пов’язана зі створенням, перетворенням та споживанням інформації [29].

Суб’єктами інформаційної сфери виступають держави, фізичні та юридичні особи, які для реалізації своїх потреб та виконання покладених на них функцій вступають у взаємини, що складаються в процесі збирання, обробки, зберігання, передачі та розповсюдження інформації, різноманітність яких відображає множину сфер людської діяльності. Функціонування інформаційної інфраструктури забезпечує існування середовища, в якому здійснюються інформаційні процеси та відображає досягнутий рівень розвитку суспільних відносин та науково-технічного прогресу, утворюючись сукупністю: систем формування та забезпечення безпеки інформаційних ресурсів,

інформаційно-телекомунікаційних систем, мереж зв'язку, а також систем забезпечення доступу до них; індустрії засобів інформатизації, телекомунікації і зв'язку; індустрії інформаційних послуг та інформаційного ринку; системи підготовки та перепідготовки кадрів, проведення наукових досліджень тощо.

Можливість розгляду суб'єктів суспільних відносин в якості суб'єктів інформаційної сфери зумовлюється їх взаємодією з приводу інформації, причому зміст та обсяг їх прав визначається властивостями інформації, яка, таким чином, є основним елементом інформаційної сфери. За змістом Закону України "Про інформацію", інформаційними є відносини, що виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства та держави при створенні, збиранні, одержанні, зберіганні, використанні, поширенні, охороні та захисті інформації [27]. Вся належна Україні інформація, незалежно від змісту, форм, часу і місця створення, входить до інформаційних ресурсів України.

Висновки.

Інформаційний простір є одним із ключових атрибутів інформаційного суверенітету держави. Констатуючи фундаментальний характер суверенітету, недоцільно стверджувати виключно про верховенство державної влади тільки на своїй території, ігноруючи суверенітет в інформаційному просторі. Водночас, на відміну від традиційного розуміння суверенітету як верховенства державної влади на своїй території, в інформаційному просторі таке верховенство може суперечити конституційним правам і свободам, зокрема на свободу слова, друку, пошуку та розповсюдження інформації та навіть гальмувати суспільний розвиток. Тож інформаційний суверенітет перш за все має ґрунтуватися на принципі верховенства права.

За результатами проведеної роботи можемо констатувати, що в контексті забезпечення інформаційного суверенітету України *під інформаційним простором слід розуміти середовище здійснення суб'єктами інформаційної сфери діяльності, пов'язаної зі створенням, збиранням, одержанням, зберіганням, використанням, поширенням, охороною та захистом інформації, на яку поширюється юрисдикція України, а також функціонуванням національної інформаційної інфраструктури.*

Використана література

1. Spiegel S. Traditional space vs. Cyberspace: the changing role of geography in current international politics. *Geopolitics*. 2000. Vol. 5. № 3. P. 115-116.
2. О'Тоал Дж. Геополитика постмодерна? Геополитические представления модерна и за их пределами. *Политическая наука*. 2009. № 1. С. 208-211.
3. Featherstone, D., Painter, J. (Eds.) (2013). *Spatial Politics: Essays For Doreen Massey*. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2013. 328 p.
4. Біловус Л. Український інформаційний простір: сьогодення та перспективи. URL: http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/1_1/bilovus_1_i_ukrayinskyu_informatsiynyy_prostir.pdf
5. Вернадский В.И. Несколько слов о ноосфере. URL: <http://lib.ru/FILOSOF/WERNADSKIJ/noos.txt>
6. Шрайнер Ю.А. Концепции интеллектуальных систем: научно-информационный обзор. Москва: Наука, 1988. 134 с.
7. Глушков А.В. Проблемы правового регулирования Интернет-отношений: автореф. дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.14. СПб., 2007. 23 с.
8. Castermans A., Haentjens M., De Graaff R. The Digital Single Market and Legal Certainty: A Critical Analysis. Contents and Effects of Contracts-Lessons to Learn From The Common European Sales Law. S.I., 2016. P. 45-72.

9. Довгань О.Д. Забезпечення інформаційної безпеки в контексті глобалізації: теоретико-правові та організаційні аспекти: монографія. – (НДПП НАПрН України, НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського). Київ, 2015. 388 с.
10. Доклад группы правительственных экспертов по достижениям в сфере информатизации и телекоммуникаций в контексте международной безопасности. А/70/174. URL: <https://documents-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/228/37/PDF/N1522837.pdf?OpenElement>
11. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.17 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
12. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018 – 2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.18 р. № 67 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text>
13. Bandurski D. China's Internet sovereignty. The China Media Project. URL: <http://cmp.hku.hk/2015/10/02/39285>
14. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 11.02.11 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>
15. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.91 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>
16. Про сприяння та взаємний захист інвестицій: Угода між Урядом України та Урядом Республіки Сан-Марино від 13.01.06 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674_002#Text
17. Єсімов С. Інформаційний простір у контексті інформаційного права. URL: <http://vlp.com.ua/node/14836>
18. Про доступ до судових рішень: Закон України від 05.12.05 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text>
19. Про обов'язковий примірник документів: Закон України від 09.04.99 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14#Text>
20. Шевченко М. Поняття національного інформаційного простору та його характеристики. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv
21. Литвиненко О.В., Бінько І.Ф., Потіха В.М. Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України: монографія. Київ: ІМВКУ ім. Т. Шевченка, 1998. 145 с.
22. Дубняк К.А. Інформаційний простір: структура та функціональні параметри. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2015. № 4 (24). С. 21-25.
23. Брижко В.М. Методологічні та правові засади упорядкування інформаційних відносин: монографія. Київ: ТОВ “ПанТот”. 2009 р. 418 с. С. 118-123.
24. Макаренко Є.А. Європейська інформаційна політика. Київ: Наша культура і наука. 2000. 368 с.
25. Логінов О.В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки органів виконавчої влади: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2005. 23 с.
26. Гавловський В.Д., Гриценко В.В. та ін. Основи інформаційного права України: навч. посіб. / за ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного та П.В. Мельника. Київ: Знання, 2004. 274 с.
27. Про інформацію: Закон України від 02.10.92 р. № 2657-ХІІ (в редакції від 13 січня 2011 року). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
28. Баранов О.А. Теоретико-методологічні основи правового забезпечення інформаційної сфери України: автореф. дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2015. 40 с.
29. Про вільний доступ і порядок обміну відкритою науково-технічною інформацією держав-учасниць СНД: Угода держав-учасниць СНД від 11.09.98 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_889#Text